

Emlékezés Dávid Ferencre, halálának 350-ik évfordulóján.¹⁾

A brassói unitárius egyházközség nagyrabecsült lelkésze felkért, hogy tartsak egy felolvasást nagy vallásalapítónkról, *Dávid Ferencről*, aki épen 350 évvel ezelőtt szenvedett mártirhalált szép Déva várának egy.sötét börtön odujában. Eleget téve a felhívásnak, hálát adok Istennek, hogy épen református templomban szólhatok Dávid Ferencről, mert ebben a tényben az idők szellemének kiengesztelődését látom.

Dávid Ferenc eszményi alakja sok ideig el volt felejtve, nemcsak azért, mert a magyarnak jellemző vonása a nagy embereiről való megfélekedezés, hanem azért is, mert unitárius volt. A történelmi igazság azonban bontakozik a legnagyobb magyar reformátor megítélésében. Ma már a más nézetet vallók is elismerik, hogy Dávid Ferenc a reformáció fejlődési fokain mindenütt nagy volt és maradandót alkotott. Ma már, mi erdélyi unitáriusok sem vagyunk magunkra. Különösen a világháboru óta Anglia és Amerika unitáriusainak megmozdulása reánk tiszteletet és megbecsülést hozott minden felekezet részéről. Dávid Ferenc eszméi pedig utat törtek az új világba is és épen a napokban hallottuk a Dávid Ferenc halálának 350-ik évfordulóján rendezett ünnepségen, az amerikai kiküldött unitárius lelkész, Melvin S. Welke-től, hogy ők is jól ismerik és nagyrabecsülik a mi Dávid Ferencünket.

A számomra engedélyezett rövid időt használva, szólani akarok *Dávid Ferenc jelentőségéről* s arról, hogy *mit köszönhetünk neki, mi, Erdélyiek?*

Dávid Ferenc a XVI. sz. szülöttje. E században alig volt csendes, nyugodt hely egész Európában. Mindenfelé tülekedés, szorongás; erős csatákat vívnak karddal és tollal, s nagy átalakulások vannak. A politikai és társadalmi ellentétek mellett most már egy

---

¹⁾ Felolvasatott a brassói unitárius egyházközség Dávid Ferenc emlék-ünnepélyen a református templomban 1929. nov. 24-én.

újabb válaszfal is van: a vallás. A reformált egyházak egymással s a katholicizmussal szemben úgy állanak, mint ádáz ellenségek. Ellentétek, ellenmondások mindenben, úgy, hogy megközelítőleg is nehéz volna e korról tiszta képet adni. Rombolás, építés, gyülködő ellenségek testvéri frigye, a világosság harca a sötétséggel, a tudatlansággal, a durvaság találkozása a krisztusi szeretettel, az érzelmek és indulatok sötét chaosa, melyből új élet, új világosság, új társadalom születik.

A viaskodó és jivivódó XVI. századnak egyik legtipikusabb egyénisége: *Dávid Ferenc* volt. Szász kisiparosnak és magyar anyának magyar nevelésű gyermeke. A reformáció bölcsőjében, Wittembergben tanult s már ott hajlott a reformáció felé. A nyugatról jövő reformáció szelleme különben Erdélyben sem volt ismeretlen, sőt a mohácsi vész után nálunk is kezdett mind erősebbé válni. Még Szapolyai János alatt, ennek akarata ellenére is akadálytalanul terjed az új szellem s 1533 óta már Honterus is működött. Kezdetben a Luther vallása terjedt el, különösen a szászok között. Dávid Ferenc külföldről hazajöve 1552—54 között péterfalvi plébános. Ez az az idő, mikor ő is áttér a kath. egyházból a lutheránusba. Dávid Ferenc még ekkor nem jutott el a tisztultabb teol. eszmékhez és ellenfeleivel Stancaroval és Kálmáncsehi Mártonnal szemben fényesen megvédelmezte a Szentháromságot, Krisztus Istenségét és az úrvacsorában Luther nézetét. Melancthon és Luther hitelvei mellett nyilatkozott s ezeknek hatása alatt az 1558. tordai országgyűlés csak a r. kath. és lutheri egyházakat ismerte el törvényesen. *A lutheránus egyház tehát megszilárdulását és törvényesítését köszönheti Dávid Ferenc kiváló képességeinek.*

Dávid Ferenc a lutheránizmus megerősödése idejében az ágostaiak szuperintendese, neve ismert volt már külföldön is. Nemsokára megkezdődött Dávid Ferenc átmeneti munkássága a kálvinizmus felé. Hogy mi indította Dávid Ferencet e lépésre, ezt sokféleképpen magyarázzák, de már a szász történetíró, *Haner* is látta, hogy Dávid lelkében *kételyek* támadtak s ezért hajlott a kálvinizmus felé. Azt akarta, hogy a magyarságot és a szászszágot egy közös vallásban egyesítse, de miután látta, hogy ez nem sikerül, a kálvinistákhoz csatlakozott, akik „*két kézzel fogadták, ajándékokkal halmozták el*“.) Ez világosan mutatja, hogy *ki* volt már akkor Dávid Ferenc. Ahol ő volt, ott biztak a sikerben.

¹⁾ Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke. Budapest, 1879. 40—41 l.

Dávid Ferenc most már támadja a lutheránizmust, első sorban az urvacsora kérdésben s e vitákban megmutatja egyéniségének legjellemzőbb vonását, midőn kijelenti, hogy ő: „inkább eltüri a számüzetést, mintsem a megismert igazságot megtagadja“. ¹⁾ Hiába int az urvacsora szeretetre és buzdít egységre, Dávid Ferencet és az ő nézetét vallókat kizárták az egyházból s így a Kálvin hitét vallók megalkották a *kolozsvári* vagy *Dávid Ferenc* vallását, melylyel szemben a lutheránizmust *szebeni* vallásnak nevezték. Ezzel az erdélyi protestántizmus két részre szakadt, de Melius és Dávid Ferenc egy táborban voltak. A szászok, akik eddig Dávid Ferencet dicsőítették, mostantól kisebbíteni törekedtek, apostatának, hitelhagyónak nevezték.

Az urvacsorai kérdésben megkísérelték a kiegyezést a szászok és magyarok között, de az nem sikerült s így a küzdő felek véglegesen szétváltak s 1564-ben a református vallás is törvényesített. Dávid Ferenc lett a reformátusok *püspöke* s nemsokára a fejedelem udvari papja.

A református egyház Erdélyben törvényesítését nagy részben Dávid Ferencnek köszönheti s így méltán ünnepelhetjük együtt, itt, a református templomban, reformátusokkal, Dávid Ferenc halálának 350-ik évfordulóját.

A mindig forrongó Erdélyben is folyton változtak a vallási ügyek, mint általában mindenütt a XVI. században. Az Erdélyt foglalkoztató kérdések között a legfontosabb a vallás volt. Egykori feljegyzés szerint — a fejedelemtől kezdve mindenki — „este, reggel, éjjel, nappal, falun-városon, étel-ital között“ ²⁾ a köznép is vallásos kérdésekkel foglalkozott s vitatkozott. Míg így halad elő a reformáció Erdélyben, addig a külföldön nagy harcok folytak *Servet* munkája nyomán a Szentháromság kérdésében. Valószínű, hogy *Servet* nyomán kezdi hirdetni Dávid Ferenc már 1560-tól *Isten egységét*, amiből nyilvánvaló az is, hogy Erdélyben az *Isten egység eszméjét* először nem Blandrata, hanem Dávid Ferenc hirdette. A mindig újabbat váró korszak készen állott s mondhatni várva várta Dávid Ferenc új eszméinek a befogadását.

A mérsékelt szászág hű marad nemzeti reformátorához, Lutherhez, de a magyarság s különösen a székelység szabadelvű

---

1) Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke. Budapest, 1879. 46. l.

2) U. o. 181. l.

természeténél, szabadságszeretetenél fogva tömegesen csatlakozik a magyar nemzeti érzésnek és szellemnek leginkább megfelelő unitárius valláshoz. A szabadság elve, szeretete benne van a magyar ember vérében, jellemében. Ez a magyarnak az egyetlen keletről hozott erénye, amit a nyugati kultúra még nem tudott megsemmisíteni. Ha a honfoglaláskori magyarság ősi, pogány Istenében a szabadságát védelmezte, úgy könnyen megérthető, hogy miért csatlakozott oly tömegesen ahhoz a valláshoz, amely legszentebb egyéni jogainkat általánossá teszi.

Ami a svájciaknak Genf, a németeknek Wittenberg, azzá lett Dávid Ferenc munkássága következtében Kolozsvár a magyaroknak. *Kolozsvárt* született meg az *egyetlen magyar keresztény egyház*: az unitárius egyház.

Dávid Ferenc helyzete eszméinek kifejtésére elég kedvező; a fejedelem kegyeltje; sok személyes jó barátja volt a szellemi arisztokrácia és a főnemesség körében. Eszméinek terjesztésére a tudósoknak latin nyelven ír, de hogy a nép is megérthesse műveit, legtöbbször magyarul is kiadja s ez által megbecsülhetetlen szolgálatot tett nemzeti irodalmunknak. Dávid Ferenc *Hitvallását* először 1567-ben foglalta össze, azután is többször kiadta, melyekben itt-ott van némi eltérés, de a lényege mindig ez: 1. Egy az Isten. 2. Jézus nem Isten, hanem ember. 3. A Szentlélek sem Isten, hanem „lelkünknek ereje és hatalma, mely a cselekedetekben nyilvánul“, tűz, mely „felgerjeszti szívünket és lelkünket“. ¹⁾ Hitvallásában teljesen a szentírás alapján áll, azt tanította, amit Jézus és később az apostolok: Isten egységét.

A politikai viták helyett akkor a teológiai viták voltak a mindennapi beszéd tárgyai. Dávid Ferenc kitűnő vitatkozó volt; óriási tudásával mindenkiné imponál. Belső hév hevit, soha sem cseng üresen. Szavai gyűjtanak. Főérveit mindig a biblia és az ethika szolgáltatja. Ellenfeleivel szemben erőszakhoz nem nyúl, fejedelmét arra nem ösztönzi, sőt kijelenti, hogy „legyen szabad nekik irni, tanítani, őket hárhoztatni, általában, amit ügyükben tenni akarnak, adassék mindenre teljes szabadság“, ²⁾ majd így folytatja: „Amit Krisztus eltűrt, nekik is el kell tűrniök mindent és az égi Atyát kérik, hogy akik őket káromolják és üldözik, vakmerőségüket ke-

---

¹⁾ Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke. Budapest, 1879. 157 l.

²⁾ U. o. 83 l.

gyelmesen bocsássa meg s *ne verje, de áldja meg.*¹⁾ Így csak az beszélhetett, aki a reformáció nagy gondolatát, a szabadelvűséget teljesen átérezte s aki bizott igazságában és aki csak haladást remélt az isteni igazság keresésétől.

Az 1568. év nagyjelentőségű, mind az erdélyi reformáció történetében, mind Dávid Ferenc életében. Ebben az évben a tordai országgyűlés kimondta, hogy „a prédikátorok minden helyen hirdessék az evangéliumot, kiki az ő értelme szerint és a község tartsa olyan prédikátort, akinek tanítása ő neki tetszik. A religióért senki ne szidalmaztassék, mert *a hit Isten ajándéka.*”²⁾ Ime Dávid Ferenc szellemének győzelme. Mig a művelt nyugaton korlátokat emelnek a szabadelvű eszmék terjedésének, addig Erdélyben, megelőzve az egész világot, törvényben kimondják a legtisztább keresztényi szellemmel, hogy hitéért üldözni, szidalmazni, fogságba ejteni senkit sem szabad. Örök dicsősége ez János Zsigmondnak, Erdélynek s az unitáriusoknak, mert nyilvánvaló, hogy az unitárius szabadelvű szellem sugallta ezt az örökre emlékezetes határozatot. Az unitárius szellem és Dávid Ferenc közreműködése van abban, hogy Erdély a lelkiismereti szabadság klasszikus szülőföldje lehetett.

Ettől az évtől kezdve a kolozsvári főtéri nagytemplomban is magyar beszédek hangzanak el s így Kolozsvár, a reformáció szabadelvű irányának felkarolása után, magyarrá lesz s ebben Dávid Ferencnek és az unitáriusoknak érdeme elvitázhatatlan.

Az 1569-iki nagyváradi disputáció az a határ, mikor az unitarizmus hatalma tetőpontján áll és ekkor a legnagyobb az erdélyi reformátusság veszedelme.

Dávid a nagyváradi disputáció nagy sikere után is lázasan dolgozik. Ragaszkodni a bibliához, abból semmit el nem venni, semmit hozzá nem tenni, visszatérni az őskeresztények egyszerű, tiszta elveihez: *erre irányult Dávid Ferenc reformátori működése.* Új egyháza erkölcsstani elvéül pedig ezt tűzte ki: „*Istent és ember-társait szeretni*”³⁾ ami lényegében az evangéliumi erkölcsstan követelménye.

Az unitárius vallás 1571-ben történt törvényesítésével államjogilag is diadalra jutott, de nemsokára nagy unitárius fejedelmünk, *János Zsigmond* meghalt s ez mérhetetlen csapás volt a fiatal

---

1) Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke. Budapest, 1879. 134. l.

2) U. o. 93. l.

3) U. o. 65 l.

unitárius egyházra. Ha János Zsigmond még legalább egy évtizedig él, vagy utána Békés Gáspár következett volna a trónra, akkor az unitarizmus, a benne rejlő eszmei erő hatalmánál fogva, Erdélyben megközelítette volna az egy akol, egy pásztor gondolatát.

Dávid Ferenc fejedelme halála után is tovább dolgozik, mert, amint mondja: „*Akiket Isten lelke megvilágosított, nem szabad hallgatniok, sem az igazságot el nem rejthetik.*“ Minden erejével azon munkálkodik, hogy: „Isten dicsősége terjedjen, az egyház épüljön, dühöngjön bár és mondjon ellene az egész világ.“¹⁾ Amint e szavai is mutatják, jelleme, szellemének megnyilvánulása olyan egészek, mint amilyenek kell lennie a világreformátoroknak. Elszánt, bátor, merész szellem, aki egyaránt tud szólni az értelemhez és a szenvedélyhez, aki ékesszólásával viharokat tud kelteni a tömegben s viszont, uralkodni is tud rajta. Komoly, finoman szilaj, mint a protestáns reformátorok, de emellett volt benne nemes szelidség, ami a nála tapasztalt mértékben egy reformátornál sem volt meg. Mint Krisztus igazi követője, *türelmes* volt s tetteivel igazolta, hogy pecsétjében a *bárányt*, a szelidség, jámborság jelképét, nem jótalanul használta. Bátran vitte az igazság fáklyáját s szabadelvűségével megmutatta nekünk a világosságot, amit Jézus Krisztus hozott a világra. Harcra kész mindig, mint minden hódításra vágyó; meg volt győződve, hogy az igazság abszolút s így legyőzhetetlen. Mindent csak igazsággal és az igazságért tesz. Hirdeti, hogy: „az igazságnak az az állapotja e világban: szidalmaztatik és gyaláztatik, de épen ez által naponta növekedik és világosodik, nem az emberek beszéde, de Isten elvégzett tanácsai és akarata szerint.“²⁾ Dávid minden erőfeszítése gyengének bizonyult az Erdélybe behozott cenzurával szemben, amely az unitárius szellem terjedését megbénította s annak nemes lelkű képviselőjét, az igazság apostolát 350 évvel ezelőtt a dévai börtönbe juttatta.

Mi volt a bűne Dávid Ferencnek? Bírái szerint újjító volt. Epitáfiuma pedig ezt mondja: „A hamisat igazként hinni nem bírtam. Az igazat kimondtam, a nem igazat tagadtam. Ezek az én bűneim.“³⁾ Mint az élet diadalmas művésze, nyugodtan tűrt s bátor lélekkel lett Déva várában mártírjává kora szülöttjének: *a lelkiismereti szabadságnak, a szabadelvűségnek.* Halála szép volt, mert

---

1) Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke. Budapest, 1879. 183. l.

2) U. o. 191. l.

3) U. o. 243. l.

igazságtalanul szenvedett s így munkásságát halálával is megtermékenyítette. Korát századokkal megelőzve, nemcsak szavakkal, hanem valóságban is megjelölte a protestántizmusnak és a haladásnak egyedüli útját: *a szabadelvűséget.*

Dávid Ferenc szellemi erejének értékelése nincs még tisztázva a magyar irodalomban s erkölcsi nagysága még nincs kellően ki-domborítva, de napjainkban már meglátta a legnagyobb magyar reformátornak tragikusan szép arcát, korunk egyik legnagyobb tehetségű írója s „*titáni*“ alakjának az európai szellem történetében jelöl helyet. Csodálatos véletlen, hogy épen református ember sugározza az igazság szellemét a lángeszű Dávid Ferenc felé. De hisszük, közel van az ideje már annak, hogy mások is oda helyezik majd Dávid Ferencet arra a magaslatra, amely őt méltán megilleti az európai nagy szellemek sorában: Luther és Kálvin mellé és bizonyos vonatkozásokban föléjük.

Dávid Ferenc dicsőségének fénye 350 év történelmi távlatából is buzdítóan szól felénk, unitáriusok felé és arra int, hogy hűségesen tartsunk ki eszméi mellett. Az ősök erős, öntudatos, hitvallásos lelkét felébresztve, szilárd lélekkel valljuk és hirdessük a mi tiszta jézusi, evangéliumi hitünket s e mellett törhetetlenül álljunk meg. Dávid Ferenc maga egy tiltakozás volt a lelkiismereti szabadságnak bárminemű korlátozása ellen. Ezt a szellemet kell tovább is ápolnunk, mert minket, magyarokat, szabadelvűségre és békességre hívott és tartott meg az Úr.

Dávid Ferenc szelleme intően szól nemcsak az unitáriusokhoz, hanem az egész magyarsághoz is. Jellemszilárdságra, új, erős hitre, lelki újjászületésre van ma leginkább szükség s mi a jövő magyar nemzedéknek nem állíthatnánk ezen erényekben szebb, elragadóbb példát, mint a Dávid Ferencét. Félre a szétbontó törekvésekkel, keressük mindenkor az összekovácsoló erőket, melyek összetartsák a jövő magyar nemzedéket. Türelem és szeretet int felénk Dávid Ferenc példájából. Szeretet, melynek nincs felekezete, nincs nemzetisége. A szerető szív mindenkiért dobog s ennek a szívnek beszédjét mindenki megérti. Együttműködés, együttépítés szeretettel, ez legyen a mi közös eszményünk, mert mi, magyarok, termelő erőnket mindaddig kellően nem tudjuk kifejteni, míg nem helyezkedünk dogmamentesen arra a magaslatra, hogy: *„Csak egy vallás van a világon, a krisztusi szeretet.”*

Szentmártoni Kálmán.

Vajdakamarási Lőrinc pap.

(Az Erdélyi Irodalmi Szemle 1929. VI. évi. 1—2. számából.)

Szinnyei József a *Magyar Írók Élete és Munkái*-ban¹⁾ megemlíti *Vajdakamarási Lőrinc papot* és két ritka verses munkáját.²⁾ Életrajzi adatokat azonban nem ismer róla s mindössze annyit ír, hogy kolozsvári református pap volt, — de ez is tévedés.³⁾ A régebbi írók közül viszont Aranyosrákosi Székely Sándor, kétségtelenül Uzoni Fosztó István nagy kézíratos latin unitárius egyháztörténete nyomán,⁴⁾ Vajdakamarási Lőrincet 1592-ből mint gyerővásárhelyi unitárius papot említi, de ő nem ismerte irodalmi működését. Székely Sándor adatát idézi aztán az Erdélyi Református Egyházkerület 1871-i Névkönyvében a gyerővásárhelyi egyházközség történetének névtelen írója, de ez az író, bár semmi ellenkező adata nincsen, egyszerűen nem hiszi el, hogy Gyerővásárhely valaha unitárius egyházközség lehetett s így azt sem, hogy Vajdakamarási Lőrinc is unitárius pap volt.⁵⁾

Ez a kérdés azonban nem hit-, hanem ténykérdés.

Vajdakamarási Lőrinc unitárius papságát az Unitárius Egyházközség levéltárának legrégebb (1587—1605) jegyzőkönyvéből⁶⁾ három különféle adattal igazolhatjuk. Ezek az adatok egyszersmind néhány érdekes vonást szolgáltattak e XVI. százévi írónak teljesen ismeretlen életrajzához is.

A legelső adat az 1592 június 3-i tordai zsinat egy határozatában fordul elő. E zsinatot Hunyadi Demeter superintendens alatt tartották s az szigorú határozatokat hozott a zsinatról ok és enge-

¹⁾ XIV. 778 l.

²⁾ *Ighen szép Historia, az Jason kirallynak hazassagarol*. Kolozsvár, 1581. 4r. 6 szil. lev. Meg van a M. Tud. Akadémiánál és a marosvásárhelyi gr. Teleki-könyvtárban. Szabó Károly *R. M. K. I.* 183 sz. *Szép Tanosag. Az iöuendő rettenetes itilet napiaröl*. Kolozsvár, 1591. 4r. 4 lev. Egyetlen csonka példánya a pesti ref. koll. könyvtárban. Második kiadás Debrecen, 1596. Meg van a M. N. Muz. és a debreceni ref. koll. könyvtárban. Szabó K. *R. M. K.* 246 és 282 sz.

³⁾ A kolozsvári ref. egyházközség 1568-ban megszűnt s csak a XVII. sz. első évtizedében szerveződött újra. Első papja Maróthi Traszki Lukács volt. Pokoly József: *Az erd. ref. egyház története*. II. 36—37 l.

⁴⁾ A. Székely Sándor: *Az unitária v. illás történetei Erdélyben*. Kolozsvár, 1839. 197 l. E mű lényegében Uzoni Fosztó I. munkájának kivonata.

⁵⁾ Id. mű 31—32 l.

⁶⁾ *Protocolum generale et partiiale consistorii*. Vegyesen vannak benne zsinati és consistoriumi végzések. Legtöbb a válópör. Eredetije az Unitárius Vallásközség (Status) levéltárban Kolozsvárt.